

K jakým důsledkům přivede vědeckotechnická revoluce ve sféře základních problémů existence člověka? Odpověď na tuto otázku nelze na základě holého konstatování nutnosti či faktu vědeckotechnické revoluce podat, protože všechny rysy budoucnosti člověka nelze deduktivní cestou z vědeckotechnické revoluce vyvodit. Jde totiž o historický proces s různým možným vyústěním. I když nejsou všechny možné varianty stejně pravděpodobné (nejsou ovšem ani dnes všechny myšlenkově předpokladatelné), musíme se zde zatím pohybovat spíše v oblasti *problémů*, které pro lidskou existenci vědeckotechnická revoluce klade, spíše ve sféře konstatace různých *možností* než ve sféře konstruování budoucích řešení.

První komplex problémů se týká změn naší lidské přirozenosti. Marx určuje stručně lidskou přirozenost jako „souhrn potřeb a instinktů“ a zdůrazňuje její dějinné přetváření. Člověk působí na vnější přírodu a mění zároveň svou vlastní přirozenost. Rozvíjí schopnosti, které v ní dřímají, a hru těchto sil podrobuje své vlastní moci.

Omezím se na výčet problémů, které považuji za hlavní:

1. K jakým změnám lidské přirozenosti dojde v souvislosti s vědeckotechnickou revolucí.
2. Jaké bude nové zatížení lidské přirozenosti a jakou se ukáže přirozená adaptabilita člověka v souvislosti s těmito změnami.
3. Jak bude možno uskutečnit cílevědomé zásahy do přirozenosti člověka a jaké budou společenské hodnoty a normy tohoto ovlivňování.
4. Jaké budou nové kontrapozice, do nichž člověk jako přirozená bytost vstoupí, zejména z hlediska srovnání či jistého „soutěžení“ člověka a jeho výtvorů.

Druhý komplex problémů se týká vztahu člověka ke společnosti a k jiným li-

dem. Není oddělen čínskou zdí od prvního. Změny lidské přirozenosti budou nesporně záviset na typu vztahů mezi lidmi a také společenské změny mají přirozené stimuly a limity.

I zde se pohybujeme nadále ve sféře možností. Fakt, že se vědeckotechnická revoluce realizuje v různých společenských systémech, navazuje na problém, který je základní: je vědeckotechnická revoluce jako společenský proces s určitými charakteristickými rysy, které se zatím uplatňují bez ohledu na společenské systémy, přece jen procesem, který je slučitelný se zachováním zásadního rozdílu mezi vykořisťovatelským a nevykořisťovatelským systémem? K jakým společenským důsledkům povede vědeckotechnická revoluce v rozvojových zemích, v nichž start vědeckotechnické revoluce se bude pravděpodobně v sociálním smyslu značně lišit od rozvinutých socialistických a kapitalistických zemí?

Zdá se, že zatím není důvodu, abychom tvrdili, že vědeckotechnická revoluce v určitém rozsahu je slučitelná jen s jedním typem společenských vztahů, či že povede automaticky ke zrušení toho, co dnes nazýváme vykořisťování (vztahy a pojmy se jistě budou modifikovat) a k nastolení přehledných vztahů, vylučujících vládu nekontrolovatelných elit. Sotva je možno si představit, že by její vyšší fáze byly slučitelné se způsobem, jímž se kladou sociální konflikty naší současnosti. Potud tedy může být vědeckotechnická revoluce slučitelná více než jen s jedním typem člověka, alespoň jej nenastoluje automaticky, bez ohledu na konkrétní průběh historického vývoje.

Souvisí s tím třetí komplex problémů, týkající se vlivů vědeckotechnické revoluce na systém lidských hodnot a potřeb. Vliv typu společenských vztahů je i zde nesporný a vědeckotechnická revoluce zde není automaticky a jednoznačně působícím činitelem. Výchozím problémem se

zdá být, jak už bylo řečeno, samotný typ lidství, který se bude konstituovat. I když je „typologie“ tohoto druhu velmi omezená, je znám v současné civilizaci rozdíl mezi aktivním typem „západního“ člověka a spíše „kontemplativním“ typem člověka „východního“. Jsou tyto typy dány jen stupněm technického rozvoje? Pobudou plně platnosti rozvojem vědeckotechnické revoluce? Neotevívá se v průmyslové civilizaci určitá alternativa mezi homo consumens a homo humanus, o níž stále častěji mluví současná sociologie? Nesporné se zdá, že vědeckotechnická revoluce povede k přeměně těchto typů. Nová jednota však sotva bude představovat jeden typ, ale spíše novou škálu typů člověka.

Další alternativu skýtá napětí mezi „organizačním“, „totalitárním“ člověkem a suverénním lidským individuem. Půjde společenský vývoj v důsledku vědecké revoluce cestou, omezující suverenitu lidského individua, dělící jeho společenské a morální odpovědnosti do nekontrolovatelného a nezvládnutelného řetězce, nebo se stanou pro každého člověka společenské i jeho osobní lidské problémy přehlednější než dnes?

Bude trendem, který se v lidském světě v důsledku vědeckotechnické revoluce uskuteční, další diferenciaci lidského světa, nebo jeho unifikace? Nezaplatí člověk za materiální hojnost vytvořením jednotvárného životního prostředí, odpovídajícího strukturálně, tvarově i funkcionálně systému formalizovaného, abstraktně vědeckého myšlení? Nezmění se i lidské vztahy na říditelné kalkulem, formalizované a jednotvárné, aby tak vznikl člověk beze smyslu pro dnešní typ pojetí krásy a životní rozmanitosti? Bude společnost změněná vědeckotechnickou revolucí schopna integrovat hodnoty, vytvářené v předchozích dějinách lidstva? Nebo bude naopak umělé prostředí, které si člověk vytváří, a rovněž zvládnuté lidské vztahy hodnotně, esteticky a morálně nosnější než prostředí dnešní, které je daleko více „přirozené“?

Dospíváme tak k jistému vyústění tří problémových okruhů, které jsme se od začátku snažili načrtnout: jaký je vztah vědeckotechnické revoluce k úsilí o realizaci tzv. totálního, všestranně rozvinutého člověka. Smysl tohoto pojmu je rov-

něž třeba chápat z hlediska toho, co bylo řečeno o pluralitě historických možností. Pojem „totálního člověka“ tyto možnosti posuzuje a váží: totální člověk není neodvratným důsledkem společenského vývojového procesu, avšak není též pouhým „ideálem“: je to historický projekt, snaha využít určitých reálných možností, které dějiny dávají.

Je to vlastně myšlenka komunismu, formulovaná z hlediska jednotlivce. Pojem totálního člověka lze vymezit ze dvou hledisek: podle stupně „polidštění“ člověka, uspokojování přirozených potřeb, „nahrazování“ přirozených potřeb historicky vzniknuvšími, dále pak aktivní podílení člověka na celé škále materiálních a duchovních hodnot, jimiž společnost disponuje a které společnost rozvíjí. Evidentní je, že vědeckotechnická revoluce má k dvěma zřetelům totálního člověka přímý vztah a že je dokonce prvkem, bez něhož je celý projekt totálního člověka nemožný.

Projekt „totálního člověka“ vyjadřuje tedy společenskou perspektivu, nerozlučně s vědeckotechnickou revolucí spjatou, lidský smysl, který je třeba tomuto procesu dát.

Tím jsou však patrný zároveň meze tohoto projektu. „Totální člověk“ není člověk dokončený a tím méně člověk v ontologickém smyslu uzavřený, sám na sobě spočívající. Dostáváme se tak ke smyslu celého „filosoficko-antropologického“ pohledu na vědeckotechnickou revoluci. Užili jsme ho, protože jiný komplexnější pohled zatím neexistuje. Přitom je však zřejmé, že převážná většina otázek člověka je a musí být z hlediska, které se zde uplatnilo, předmětem speciálně vědeckého bádání. Filosofie ve vlastním slova smyslu bude k tomuto materiálu přistupovat jako ke zkušenosti, vyžadující si určitou ontologii, z jejíž pozic by tato zkušenost byla interpretovatelná.

Toto poslání filosofie pak má přímý vztah k člověku samému, rovněž jako jedna z důležitých alternativ jeho budoucnosti: zda se bude vidět jedině z hlediska této zkušenosti, zaměřené ke konkrétním předmětům, typu společenské organizace a aktivity, či zda dokáže tento svět předmětné činnosti transcendovat k nahlížení vlastní ontologické určenosti.